

УДК 811.161.2'373.43:811.161.2'42

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ОКАЗІОНАЛІЗМ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Юлія ГРИШКО (Полтава, Україна)

e-mail: yuliia_hryshko@ukr.net

ГРИШКО Юлія. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ОКАЗІОНАЛІЗМ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглядаються поняття термінологічного апарату сучасної okazіonalіstіkи, неології та неографії, зокрема функціонування термінів на позначення okazіonalіstіkи. Виявлено, що у світових лінгвістичних працях «okazіonalіstіkа» протиставлене «узualmente», на основі чого виникли різноаспектні дефініції інноваційних лінгвістичних одиниць. В українському мовознавстві домінує термін «okazіonalіstіkа».

Ключові слова: okazіonalіstіkа, okazіonalіstіkи, okazіonalіstіkи, контекст, узус, неологізм, індивідуальний словотвір.

HRYSHKO Yuliia. THE FUNCTIONING OF NOTION «NONCE WORD» IN THE MODERN LINGUISTICS

The article deals with notions of terminology of modern nonce word study, neology and neography, especially termini functioning that denote occasionality. The author describes terms which mark occasional linguistic units since the end of the 19th century till present time in the scientific works by Ukrainian and foreign linguists H. Paul, R. Shor, N. Feldman, O. Turchak, D. Hanych, I. Oliinyk, L. Pustovit, N. Klymenko, K. Nykytchenko, R. Namitokova, W. U. Dressler, B. Tumfart, P. Hohenhaus, L. Bauer, A. K. E. Weber and so on. The common specific feature of all occasional formations is their depending on context and on communicative situation. The nonce words are more expressive than usual words. The innovative units are independent of time, they always are new and «fresh». Nonce words are also mental: they can be created only by native speakers. The most frequent today are lexical occasionalisms as the number of scientific linguistic works which deals with lexical level of innovations in different types of texts (poetry, periodical literature, advertisement, politics, etc.). It is distinguished that Ukrainian and world linguists opposed occasional and usual. This opposition is base for a large number of definitions of innovative linguistic units. There are more than thirty terms in Slavonic linguistics, but in Ukrainian linguistics the term «occasionalism» prevails. In English speaking countries the term «nonce word» is more used. The German linguists choose the term «Ad-hoc-Bildung» as more attractive for realization in scientific text. The scientists can use two or more terms as synonyms, but terms «nonce word», «potential word» and «neologism» are totally different and denote different notions. From author's point of view the most actual terms are «occasionalism» and «individual author's new formation». There are proposed also terms «occasional unit» and «occasional combination» in this paper.

Keywords: occasionalism, occasional, nonce word, context, usus, neologism, individual derivation.

Постановка проблеми. Інтенсифікація всіх галузей суспільства ХХІ століття зумовила щоденне оновлення номінативних процесів у різних типах дискурсів, зокрема художньому, науковому та медійному. Світова лінгвістика висунула цілу низку пропозицій щодо позначення нових понять, які виникли внаслідок стрімкого науково-технічного прогресу, а також у площині функціонування суто авторських лінгвістичних одиниць. У зв'язку із цим виникла необхідність проаналізувати термінологічний апарат, застосований до мовознавчих інновацій у сьогоdnішніх реаліях.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Розробкою та вдосконаленням термінології в контексті досліджень okazіonalіstіkи й неології займаються як українські, так і зарубіжні лінгвісти. Зокрема обґрунтуванню поняття «okazіonalіstіkа», розмежуванню термінів «okazіonalіstіkа», «неологізм», «потенційне слово» присвячені праці таких науковців, як О. Турчак, Ж. Колоїз, В. Гладка, К. Никитченко, О. Косович, С. Єнікєєва, Ю. Зацний, Ю. Жлуктенко, І. Александрук, Н. Бабенко, Н. Белова, М. Пахомова, О. Смірнова, А. Садикова, Д. Давлетбаєва, Л. Терентьєва, Т. Стошина, В. Церула, Д. Неріус, Дж. Алджео, К. Ахмед, В. Адамс, Д. Крістал, П. Хохенхаус, Л. Бауер, Л. Н. Денніс та ін.

Завдання статті – описати сучасні терміни на позначення поняття «okazіonalіstіkа», що перебувають у науковому обігу; визначити найбільш обґрунтовані та вмотивовані дефініції.

Матеріалом дослідження стали лінгвістичні праці вітчизняних і світових дослідників від початку використання терміна «okazіonalіstіkа» (кінець ХІХ ст.) до сучасності.

Виклад основного матеріалу. Історія лінгвістичного явища okazіonalіstіkи розпочинається з 1880 р., коли німецький філолог Г. Пауль у роботі «Принципи історії мови» («Prinzipien der Sprachgeschichte») [17] використав термін «okazіonalіstіkи значення» («Okkasionale Bedeutung»), протиставивши його узualmente. Okazіonalіstіkи, на думку лінгвіста, є відхиленням від узусу, що знаходить своє вираження в індивідуальному слововживанні. При цьому Г. Пауль протиставив полісемантичність узualmente слова сталій моносемантичності okazіonalіstіkи одиниці, яка, однак, завжди є значно експресивнішою за узус [17, с. 93].

Подальший стрімкий розвиток теорії okazіonalіstіkи відбувається в ХХ столітті. Так, у 1926 р. побачила світ праця Р. Шор «Мова й суспільство» [10]. У цій книзі дослідниця використала словосполучення «okazіonalіstіkи вирази».

Однак поняття okazіоналізму утвердилося в мовознавчій літературі після виходу в 1957 р. статті Н. І. Фельдман «Оказіональні слова й лексикографія», хоча дослідниця й не подала дефініції терміна «оказіоналізм», а лише описала сутність авторських новотворів у контексті [9, с. 66].

Український філолог О. М. Турчак зазначає, що на сьогодні існує близько 30 термінів на позначення поняття «оказіоналізм», що вживаються як синонімічні [8, с. 300], серед них, наприклад, такі: *оказіональне слово*, *слово-саморобка* (Н. Фельдман), *слово-беззаконник* (О. Земська), *слово-експромт* (К. Чуковський), *слово-метеор* (М. Степанова) *одноразовий неологізм* (Е. Гізель), *авторський неологізм* (Р. Кисельова, В. Виноградова), *поетичний неологізм* (І. Загрузна), *художній неологізм* (А. Бровко), *мовленнєвий новотвір* (Г. Клименко), *індивідуальний новотвір* (В. Хохлачова), *індивідуально-авторський новотвір* (Ю. Стехін), *егологізм* (І. Аржанов), *індивідуалізм*, *новоутворення* (Р. Намітокова), *ментальне утворення* (О. Поздєєва) та ін.

В «Оксфордському словнику» подано поняття *ситуативне слово* (*nonce word*), тобто слово, продуковане для конкретного випадку або ситуації [16]. Уживаним в англomовному мовознавстві є також термін *ситуативне утворення* (*nonce formation*), *трюкове слово* (*stunt word*) і власне okazіоналізм (*occasionalism*). У німецькомовному філологічному світі як синонімічне поняттю *оказіоналізм* (*Okkasionalismus*) побутує означення *одномоментного утворення* (*Ad-hoc-Bildung*) [11], до яких слід зараховувати слова чи вислови, сформовані мовцем для конкретної ситуації спілкування, «підігнані» під відповідний випадок комунікації. Як еквіваленти до *Ad-hoc-Bildung* використовуються: *оказіональне утворення* (*okkasionelle Bildung*), *моментальне утворення* (*Augenblicksbildung, momentale Neuschöpfung*), *одноразове утворення* (*Einmalbildung*), *принагідне утворення* (*Gelegenheitsbildung*), *новоутворення* (*Neubildung, Wortneuschöpfung*) [14, с. 17]. А. К. Е. Вебер послуговується абрєвіатурами *WNB* (*Wortneubildung*) та *WBP* (*Wortbildungsprodukt*) [19, с. 15, 98].

У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. І. Ганич та І. С. Олійник okazіоналізмом називають слово, утворене за непродуктивною моделлю, відповідно okazіональним (від лат. *occasionalis* – випадковий) є слово, що не відповідає загальноприйнятому вживанню, має індивідуальний, зумовлений специфічним контекстом характер [7, с. 165]. Подібне визначення знаходимо в «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів», у якому зазначено, що okazіоналізми утворюються за наявними в мові моделями, проте в загальноновживаному словнику не використовуються, оскільки, маючи індивідуальний характер, розкривають своє значення в умовах певного контексту. Згідно із цим визначенням, okazіональне слово не відповідає загальноприйнятому вживанню, має поодинокі, рідкісні значення [2, с. 113–114].

В енциклопедії «Українська мова» Л. О. Пустовіт та Н. Ф. Клименко пропонують таку дефініцію: «Оказіоналізм (від лат. *occasionalis* – випадковий) – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [6, с. 451–452].

Як синонімічні використовує поняття *оказіоналізм*, *індивідуально-авторський новотвір* К. П. Никитченко. Під okazіоналізмом мовознавець розуміє такі навмисно створені автором виражальні засоби, сформовані за новими словотвірними моделями або з відхиленням від старих, що мають характерне експресивне забарвлення для задоволення нагальної потреби комунікації [4, с. 117].

Типологію нових слів пропонує Р. Ю. Намітокова. Складниками інновацій є:

1) *неологізми*;

2) *новотвори*:

– авторські: художні, наукові;

– неавторські: розмовні, дитячі [3, с. 33].

Із погляду прагматичної зручності та функційно-сислової спрямованості Т. Є. Єгошина розділяє варіанти термінів для позначення авторських новотворів на три групи: *новоутворення* як гіперонім, що ділиться на гіпоніми – *неологізм* (одиниця мови) та *оказіоналізм* (одиниця мовлення) [1, с. 47–48]. Причому термін «оказіоналізм», на думку

дослідниці, найбільш точно розкриває природу оригінальних авторських одиниць, адже його можна застосовувати до будь-якого слова, що не належить узусу (новоутворення окремих письменників, результати індивідуального словотворення, усного мовлення тощо) [1, с. 48].

В. У. Дресслер та Б. Тумфарт наголошують, що okazionalizm є *комплексом* похідних слів у художній комунікації, невідомих лінгвістам, однак така креативність (іноді навіть зухвала) є невід'ємною частиною поетичного дискурсу та своєрідною візитівкою багатьох письменників [13, с. 157]. Л. Бауер також визначає okazionalizm як новий лінгвістичний *комплекс*, створений мовцем/письменником експромтом для реалізації нагальної комунікативної потреби [12, с. 245].

Стильовими маркерами називає okazionalizmi Дж. Мунат, зазначаючи, що такі утворення нерозривно пов'язані з контекстом і залежать від нього [15, с. 163].

Окремі дослідники зараховують до okazionalizmів кожен мовленнєву одиницю, використану вперше [18, с. 532].

На думку О. Поздєєвої, okazionalizm є слово, що має здатність повністю передати креативну силу мови та її словотвірні можливості [5, с. 203].

Отже, найбільш мотивованим є саме визначення «okazionalizm», а також «індивідуально-авторський новотвір». Поряд із цими термінами пропонуємо власні – «okazionalizmna odinitsia», «okazionalizmna spoluuka», адже вони дають можливість охопити лінгвістичні інновації на всіх мовних рівнях – від фонетичного до синтаксичного.

Висновки. Сучасна мовознавча наука активно розробляє термінологічний апарат для позначення лінгвістичних інновацій, однак можна виокремити ті, що відрізняються найчастотнішим уживанням. Так, у слов'янському мовознавстві дослідники послуговуються переважно терміном «okazionalizm», що є тотожним однойменному поняттю. Англomовна лінгвістика продуктивно використовує термін «nonce word», німецькомовні науковці разом із «Okkasionalismus» як синонімічний вживають «Ad-hoc-Bildung».

Перспективи подальших досліджень. Майбутні дослідження спрямовані на поглиблення аналізу новітніх лінгвістичних праць, присвячених теоретичним і практичним проблемам систематизації okazionalizmних одиниць, опису та порівнянню термінів, використовуваних дослідниками для позначення понять «okazionalizmний» та «okazionalizmність».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Егошина Т. Е. Okkazionalizmy vs neologizmy: kriterii perexoda / Т. Е. Егошина // Проблемы современного языкознания / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2018). – Назва з екрана.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Київ : Либідь, 2001. – 224 с.
3. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы : словообразовательный аспект / Р. Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону : изд-во РГУ, 1986. – 156 с.
4. Никитченко К. П. Когнітивна специфіка псевдозапозичення як способу творення okazionalizmів / К. П. Никитченко // Записки з романо-германської філології. – 2016. – Вип. 1 (36). – С. 116–122.
5. Поздеева Е. В. Okkazionalizmnoe slovo: vospriiatie i perevod (na materiale proizvedeniiy russkoyazychnykh i angloazychnykh pisateley) / Е. В. Поздеева. – Пермь, 2002. – С. 203.
6. Пустовіт Л. О. Okkazionalizm / Л. О. Пустовіт, Н. Ф. Клименко // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.]. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2007. – С. 451–452.
7. Словник лінгвістичних термінів / [укл. Д. І. Ганич, І. С. Олійник]. – Київ : Вища шк., 1985. – 360 с.
8. Турчак О. М. Поняття «okazionalizm» у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця ХХ століття / О. М. Турчак // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки» – 2013. – № 2 (6). – С. 299–305.
9. Фельдман Н. И. Okkazionalizmnye slova i leksikografija / Н. И. Фельдман // Вопросы языкознания. – 1957. – № 4. – С. 64–73.
10. Шор Р. Язык и общество / Р. Шор. – Москва : URSS, 2015.
11. Ad-hoc-Bildung / [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bionity.com/de/lexikon/Ad-hoc-Bildungs.html> (дата звернення: 10.10.2018). – Назва з екрана.
12. Bauer L. Morphological productivity / L. Bauer // Cambridge studies in linguistics. – Cambridge : Cambridge University press, 2001. – Vol. 95. – P. 245.
13. Dressler W. U. New corpus-linguistic approaches to the investigation of poetic occasionalisms: The case of Johann Nepomuk Nestroy / W. U. Dressler, B. Tumfart // Tearbook of the Poznan Linguistic Meeting. – 2017. – Issue 3. – P. 155–166.

14. Hohenhaus P. Ad-hoc-Wortbildung // Terminologie, Typologie und Theorie kreativer Wortbildung im Englischen / P Hohenhaus. – Frankfurt am Main : Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1996. – S. 15–65.
15. Munat J. Lexical creativity as a marker of style in science fiction and children's literature // Lexical creativity, texts and contexts. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2007. – P. 163–185.
16. Nonce word // Cambridge Dictionaries Online / [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 26.10.2017). – Назва з екрана.
17. Paul H. Principien der Sprachgeschichte / H. Paul. – Halle : Max Niemeyer, 1880. – 288 S.
18. Smirnova E. The study of occasional words: theoretical aspect / E. Smirnova, A. Sadykova, D. Davletbaeva // Life Science Journal. – 2014. – No 11. – P. 532–535 / [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.lifesciencesite.com> (дата звернення: 19.11.2018). – Назва з екрана.
19. Weber A. K. E. Von Bonsaihund, Runzelmaulwurf und Monchichi-Bärchen. Eine Studie zu Ad-hoc-Nominalkomposita des Deutschen in der Translation anhand deutscher, französischer und italienischer Ausgangs- und Zieltexthe / A. K. E. Weber. – Saarland : Universitätverlag des Saarlandes, 2015. – 618 S.

REFERENCES

1. Egozhyna, T. E. (2017). Okkaszionalizmy vs neologizmy: kriterii perehoda // Problemy sovremennoho yazykoznaniiya. [Nonce words vs neologisms: criteria for transition // Problems of modern linguistics]. Access mode: <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Yermolenko, S. Ya., Vybyk, S. P., Todor, O. H. (2001). Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovnyk lnhvistychnykh terminiv. [Ukrainian language. Short explanatory dictionary of linguistic termini]. Kyiv: Lybid.
3. Namitokova, R. Yu. (1986). Avtorskie neologizmy: slovoobrazovatelnyy aspekt. [Author's neologisms: derivative aspect]. Rostov-on-Don.
4. Nykytchenko, K. P. (2016). Kohnityvna spetsyfika psevdozapozychennia yak sposobu tvorennia okazionalizmiv // Zapysky z romano-hermanskoï filolohii. Vyp. 1 (36). [Cognitive specifics of pseudo-borrowing as way for nonce words building // Notes in Romance and Germanic philology. Vol. 1 (36)].
5. Pozdeeva, E. V. (2002). Okkazionalnoe slovo: vospriyatie i perevod (na materiale proizvedeniy russkoyazychnykh i angloyazychnykh pisateley). [Occasional word: perception and translation based on the material taken from novels by the Russian and English writers]. Perm.
6. Pustovit, L. O., Klymenko, N. F. (2007). Okazionalizm // Ukrainska mova. Entsyklopediia. [Occasionalism // Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyiv: Ukrainian encyclopedia.
7. Hanych, D. I., Oliinyk, I. S. (1985). Slovnyk lnhvistychnykh terminiv. [Dictionary of linguistic termini]. Kyiv: High school.
8. Turchak, O. M. (2013). Poniattia «okazionalizm» u movoznavchii literaturi ta yoho movlennieva realizatsiia v ukrainskykh periodychnykh vydanniakh kintsia XX stolittia // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Filolohichni nauky». No 2 (6). [The notion «nonce word» in the linguistic literature and its speech realization in Ukrainian periodical issues of the end of 20th century // Herald of Dnipropetrovsk Alfred Nobel University. Series «Philological Sciences». No 2 (6)].
9. Feldman, N. I. (1957). Okkazionalnye slova i leksikografiya // Voprosy Yazykoznaniiya. No 4. [Nonce words and lexicography // Questions of Linguistics. No 4].
10. Shor, R. (2015). Yazyk i obshchestvo. [Language and Society]. Moscow: URSS.
11. Ad-hoc-Bildung. Access mode : <http://www.bionity.com/de/lexikon/Ad-hoc-Bildung.html>.
12. Bauer, L. (2001). Morphological productivity // Cambridge studies in linguistics. Cambridge: Cambridge University press. Vol. 95.
13. Dressler, W. U., Tumfart B. (2017). New corpus-linguistic approaches to the investigation of poetic occasionalisms: The case of Johann Nepomuk Nestroy // Yearbook of the Poznan Linguistic Meeting. Issue 3.
14. Hohenhaus, P. (1996). Ad-hoc-Wortbildung // Terminologie, Typologie und Theorie kreativer Wortbildung im Englischen. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften.
15. Munat, J. (2007). Lexical creativity as a marker of style in science fiction and children's literature // Lexical creativity, texts and contexts. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
16. Nonce word // Cambridge Dictionaries Online. Access mode: <http://dictionary.cambridge.org> (accessed: 26.10.2017).
17. Paul, H. (1880). Principien der Sprachgeschichte. Halle: Max Niemeyer.
18. Smirnova, E., Sadykova, A., Davletbaeva, D. (2014). The study of occasional words: theoretical aspect // Life Science Journal. No 11. Access mode: <http://www.lifesciencesite.com> (accessed: 19.11.2018).
19. Weber, A. K. E. (2015). Von Bonsaihund, Runzelmaulwurf und Monchichi-Bärchen. Eine Studie zu Ad-hoc-Nominalkomposita des Deutschen in der Translation anhand deutscher, französischer und italienischer Ausgangs- und Zieltexthe. Saarland: Universitätverlag des Saarlandes.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Гришко – магістр філології, аспірант кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка.

Наукові інтереси: дослідження оказіональних лінгвістичних одиниць в українському поетичному дискурсі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yuliia Hryshko – Master of Philology, postgraduate student of Ukrainian Language Department at Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

Scientific interests: studying the occasional linguistic units in Ukrainian poetical discourse.